

Проф. др СЛАЂАНА ЗУКОВИЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за педагогију
Е-адреса: sladjana.zukovic@ff.uns.ac.rs

ПОРОДИЦА КАО НАЦИОНАЛНИ И ОБРАЗОВНИ РЕСУРС

САЖЕТАК: Тематика рада усмерена је на породицу као систем чије оснаживање треба посматрати као национални императив. У складу са тим, иако се најчешће разматра утицај друштвених ресурса на које може или треба да се ослони породица, у овом раду акценат ће бити стављен на питање: Како постићи да породица буде национални и образовни ресурс? У контексту овог питања биће осветљени неки кључни аспекти који говоре у прилог важности развијања свести о потреби и могућностима оснаживања породичног система, као кључном кораку који би водио ка томе да породица као институција заиста буде ресурс. Полазећи од изазова и искушења пред којима се налази савремена породица, посебно се разматра концепт културе родитељства, који у значајној мери условљава климу у којој родитељи треба да на адекватан начин остваре своју улогу. Такође се указује на

значај друштвене одговорности за породично васпитање, тј. важност развијеног система јавне бриге о деци и породицама, при чему се наглашава да образовне институције имају веома битну улогу у том процесу. Стога је завршни део рада усмерен на сагледавање претпоставки и могућности успостављања сарадње између породице и институција организованог васпитања и образовања, као императива за образовну и националну политику.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: породица, култура родитељства, образовне институције, национална политика, концепт партнерства

Увод

Породица је под сталним утицајем свега онога што се дешава у ширем друштву, мада се тај утицај не одвија увек непосредно и једнозначно јер различити друштвени процеси могу изазвати различите промене у породицама. Тако, с једне стране, многе интензивне и радикалне промене у друштву могу довести до нестабилности у породичном систему, а, с друге стране, управо такве друштвене промене често могу бити подстрек за развијање и оснаживање породице. Дакле, иако се друштвена динамика рефлектује и на породичну динамику, сам однос између породице и друштва је веома комплексан и често детерминисан скривеним, али веома битним елементима њиховог развоја¹. Оно што је неспорно јесте чињеница да је савремена породица пред великим изазовима да на адекватан начин одговори на стално мењајуће услове живота. Стога се често постављају питања: Шта се дешава са савременом породицом пред коју друштво поставља низ захтева? Да ли се променио став друштва према

¹ Slađana Zuković, *Porodica kao sistem – funkcionalnost i resursi osnaživanja*. Savez pedagoških društava Srbije, Novi Sad 2012.

породици? Како се друштвене промене преламају у породичном систему и његовом функционисању? На које друштвене ресурсе може да се ослони породица? Међутим, много ређе се разматра питање: Како постићи да породица буде национални и образовни ресурс? Наравно, јасно је да коначан и експлицитан одговор на ово питање није лако пружити јер захтева мултидимензионалан приступ са различитих аспеката, али је важно истаћи бар неке могућности које би водиле ка томе да породица као институција заиста буде ресурс. Да би се то постигло потребно је, пре свега, развијати свест о потреби и могућностима оснаживања породичног система. У складу са тим, а полазећи од кључних изазова савремене породице и родитељства, у даљем тексту ћемо указати на важност развијања система јавне бриге о деци и породицама, у чему образовне институције треба да имају веома битну улогу.

Савремена породица – изазови и искушења

Услед сталних промена у породици тешко је дати експлицитно одређење савремене породице и њених карактеристика, а још теже је говорити о пожељној (очекиваној) слици породице или њеној будућности². Ипак, неспорно је да посебност савремене породице чине све мањи број чланова и све присутније измењене форме породичног живота, али са више посвећивања пажње дететовим потребама и његовом васпитању, као и тежња да се створе породични односи који се заснивају на међусобном разумевању и поверењу.

Чињеница је да се промене у савременој породици одвијају у различитим сферама и различитим интензитетом, што је резултирало новим животним стиливима (нпр. од-

² Anthony Giddens, *Sociologija*. Globus, Zagreb 2007; Vlado Puljiz, „Socijalna politika i obitelj”. *Revija za socijalnu politiku*, 1(3): 237–244.

лагање брачно-породичних заједница за касније године живота, пораст ванбрачних заједница, повећање броја развода и ширења једнородитељских породица, одлука за партнерски живот без деце итд.) а самим тим новим формама породичног живота³. Такође, значајне промене видљиве су и у погледу перцепције детета, тј. у обрасцима одгајања деце, циљу и задацима социјализације и васпитања детета⁴. Наиме, иако традиционално поимање породице као заједнице коју чине мајка-отац-деца није нужно обележје функционалне породице и доброг родитељства, чини се да нове форме породичног живота често изазивају забринутост, посебно када је реч о бојазни у вези са одгајањем деце⁵. Овакво стање не значи да је савремена породица потпуно изгубила традиционалне вредносне оријентире, него да су они неминовно морали бити трансформисани у складу са измењеним и често веома изазовним животним околностима. Међутим, пракса показује да многе породице не успевају да нађу праву меру у креирању нових и другачијих образаца свакодневног живота, те се стиче утисак да се савремена породица често налази на клатну између традиционализма и модернизма.

Један од највидљивијих поткрепљења за овакву тезу јесте и сама типологизација породице у односу на дистрибуцију ауторитета, по којој се породица најчешће одређује као традиционална (патријархално-аутократска) или модерна (егалитарно-демократска). Поред тога што овакву поделу треба схватити као условну јер породица са чистим типским

³ Jelena Opsenica Kostić, Jelisaveta Todorović, Ivana Janković, *Izazovi savremene porodice*, Univerzitet u Nišu, Niš 2017.

⁴ Biljana Bodroški Spariosu, Mirjana Senić Ružić, „Savremena kultura roditeljstva: pedagoške implikacije”. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 52(1): 7–39.

⁵ Jelena Opsenica Kostić, Jelisaveta Todorović, Ivana Janković, *Izazovi savremene porodice*, Univerzitet u Nišu, Niš 2017.

карактеристикама не постоји, сведоци смо и чињенице да данашње време карактерише убрзано мењање патријархалног система вредности. Наиме, традиционални ауторитет и углед „патер фамилиаса” све више слаби јер су либералне тенденције савременог друштва појачале потребу за индивидуалном афирмацијом и потврђивањем способности, амбиција и жеља сваког појединца⁶. Овакве тенденције су, на пример, омогућиле да и жена добије прилику да обезбеди економску самосталност, што значајно мења дистрибуцију ауторитета установљену у патријархалној породици, тј. условљава појаву демократских стремљења у којима оба супружника деле ауторитет у породичном животу. С друге стране, реалност показује да је улога жене у савременој породици још увек на клатну између традиционализма и модернизма. Овакво стање репрезентује и даље актуелна тематика о неадекватном положају жене у савременом друштву, а самим тим и у породици, јер су жене често у ситуацији да балансирају између друштвено доминантно присутног очекивања да се остваре у улози мајке/домаћице и њихових личних потреба да остваре своје амбиције, изграде професионалну каријеру и економску самосталност⁷.

Многобројни изазови са којима се суочава савремена породица приписују се процесу глобализације, као једном од основних обележја нашег времена који се испољава у области економије, политике, образовања, културе итд. Поред неспорних позитивних елемената у развоју савременог друштва, глобализација са собом потенцијално носи и негативне по-

⁶ Slađana Zuković, *Porodica kao sistem – funkcionalnost i resursi osnaživanja*. Savez pedagoških društava Srbije, Novi Sad 2012.

⁷ Ivana Luković, „Odnosi i vrednosti u porodičnom vaspitanju dece: između tradicionalizma i modernizma”. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 36: 204–221; Slađana Zuković, *Porodica kao sistem – funkcionalnost i resursi osnaživanja*. Savez pedagoških društava Srbije, Novi Sad 2012.

следице по различите социјалне, етничке и културне групе, што свакако оставља трагове и на положај породице као примарне друштвене групе. Тако, на пример, и поред великог економског и технолошког напретка, у појединим деловима света влада сиромаштво које на глобалном нивоу шири значајан страх и несигурност. Зато се са разлогом може поставити теза да је *материјална дејрививаноси / сиромаштво* један од највећих изазова и искушења савремене породице, јер економско стање породице у великој мери условљава све остале њене функције. Сиромаштво негативно делује на породицу кроз више аспеката:

1. Млади не могу на време да заснују своје нове породице и да обављају очекиване улоге.
2. Породице нису у стању да буду сигурно и безбедно уточиште својих чланова (да задовоље њихове потребе, жеље и амбиције).
3. Сиромаштво породице негативно утиче на различите аспекте живота сваког члана породице (здравље, емоционалну стабилност, школски успех итд.).
4. Материјални проблеми често су и разлог за развод брака / распад породице.
5. Последице сиромаштва примарне породице могу да се одразе на успешност деце и у одраслој доби (њихов образовни статус, запосленост и професионална успешност)⁸.

Истраживања су показала да дуготрајне економске потешкоће породице често доводе и до проблема *социјалне искључености*, која се опет негативно одражава на развој и напредовање деце и младих: лош школски успех и рано на-

⁸ Mira Čudina-Obradović, Josip Obradović, *Psihologija braka i obitelji*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2006; Slađana Zuković, *Porodica kao sistem – funkcionalnost i resursi osnaživanja*. Savez pedagoških društava Srbije, Novi Sad 2012.

пуштање школовања, укљученост у делинквентно понашање, емоционални и социјални проблеми током адолесценције⁹. Овакве појаве су последица и универзално присутног неповољног утицаја сиромаштва на родитељску улогу, јер у оваквим условима родитељи постају исцрпљени бригом о egzистенцијалним стварима, тако да одгајање деце представља додатни извор стреса. Наравно, немали број деце одрасле чак и у екстремно лошим условима, није развило психо-социјалне проблеме. Многи од њих су постигли и огромне успехе. Овакво стање се често тумачи кроз неколико теза – од тога да су таква деца поседовала висок ниво резилијентности, да су имала искуство топлог и подржавајућег односа са бар једном особом, што је био важан фактор у заштити ове вулнерабилне деце од стреса у њиховим животима, до тога да су таква деца била заштићена и својим личним карактеристикама и таквим блиским односом¹⁰.

У контексту напред наведеног, значајан изазов за савремену породицу представља и *одлука о рађању и броју деце у породици*. Евидентно је да савремену породицу спецификује све учесталија оријентација на једно дете. Посматрано са демографског и педагошког аспекта, оваква појава није најпожељнија, јер подстиче страх да би, услед недовољне репродукције, могло доћи до нестајања појединих етничких група, раса и култура. С друге стране, чињеница је да је појава рађања мањег броја деце феномен који на садашњем цивилизацијском нивоу тешко може да избегне било које развијено друштво. Притом је битно имати у виду и становиште¹¹

⁹ Mira Čudina-Obradović, Josip Obradović, *Psihologija braka i obitelji*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2006.

¹⁰ Jelena Opsenica Kostić, Jelisaveta Todorović, Ivana Janković, *Izazovi savremene porodice*, Univerzitet u Nišu, Niš 2017.

¹¹ Ivan Šijaković, „Kuda ide savremena porodica”. *Zbornik društveno-humanističkih nauka*, 5–6: 237–255. Književna zadruga, Banja Luka 2004

да је „одређење” броја чланова неке породице који би се сматрао оптималним и друштвено корисним врло сложено етичко питање које треба да буде резултат личне одлуке супружника, одраз њиховог поимања живота, обавеза и одговорности у породици. Поред тога, одлука о рађању и броју деце у породици је често условљена и стицајем различитих објективних околности у макросредини, што импликује потребу појачане бриге друштва/државе по овом питању¹².

Посебно тежак изазов са којим се сусреће савремена породица јесте све присутније *насиље, како у нейосредном окружењу тако и унутар самих породица*. Висок степен насиља у породици најчешће се јавља као последица страха, неизвесности и тешкоћа које њени чланови доживљавају у друштву и то преносе на породицу, али и као последица неостварених амбиција, тежњи и интереса појединих чланова породице, што ствара „рефлексно” насиље које се испољава у породици као нека врста емотивног и социјалног „вентила”¹³. Као најраспрострањенији облик насиља у породици наводи се партнерско насиље у којем су жртве најчешће жене¹⁴, мада не треба занемарити и присуство партнерског насиља у којем су жртве мушкарци, а о којем се много мање говори. Такође, анализе указују и на стални тренд раста породичног насиља чије су жртве деца. Облици и начини злостављања деце су веома различити, а многи од тих облика се подводе под категорију „породичног васпитања” и „довођења” у ред породичног амбијента, иако је реч о веома опасној и сложеној појави којом се нарушава интегритет детета и спречава

¹² Slađana Zuković, *Porodica kao sistem – funkcionalnost i resursi osnaživanja*. Savez pedagoških društava Srbije, Novi Sad 2012.

¹³ *Исцито*.

¹⁴ Jelena Opsenica Kostić, Jelisaveta Todorović, Ivana Janković, *Izazovi savremene porodice*, Univerzitet u Nišu, Niš 2017.

његов нормалан развој. С друге стране, све чешће се указује и на различите облике насиља деце (углавном одрасле деце) над родитељима, а узроци могу бити различити: осећај тескобе у породици, сукоб око одрастања, породичних обавеза, одговор на различите забране, материјална ситуација, криминал, наркоманија, имитирање и подражавање филмских јунака и сл.¹⁵

Један од све већих изазова за савремену породицу јесте и *све већи број развода бракова*, који су често последица недовољно присутне толеранције и неразумевања потребе за слободом и развојем индивидуалности брачног партнера. Несумњиво је да развод брака оставља многобројне последице на породично функционисање и развој деце. Међутим, и велик број структурално очуваних, тј. потпуних породица одликују дисфункционалност у породичним односима, многобројни проблеми, потешкоће и отуђеност међу њеним члановима. Такво стање може бити последица неадекватних унутарпородичних односа, али и последица општих друштвених тенденција (нпр. сувише брз темпо живота, потрошачки менталитет и сл.) које често доводе до дезинтеграције савремене породице и до многобројних последица, посебно за децу¹⁶.

Овакви проблеми, поред тога што остављају негативне ефекте на брачне/партнерске односе, значајан ефекат имају и на *васпитну функцију породице и систем вредности који је ирисују у породичном васпитању*. Наиме, иако савремену породицу карактерише висок културни и образовни ниво, због трке за бољим економским стандардом одсутност родитеља из породичног дома је све већа, што се често рефлектује на однос између родитеља и деце. Овакво стање посебно

¹⁵ Slađana Zuković, *Porodica kao sistem – funkcionalnost i resursi osnaživanja*. Savez pedagoških društava Srbije, Novi Sad 2012.

¹⁶ Исто.

долази до изражаја у периоду адолесценције, које карактерише појачан сукоб између родитеља и адолесцената око схватања права на индивидуалност и слободу, обавеза и улога које родитељи од деце очекују. У таквим ситуацијама родитељи окривљују децу за недостатак одговорности према породици, а деца окривљују родитеље за своје неуспехе и постају фрустрирана, прибегавају насиљу или „одлазе” у усамљеност, равнодушност и депресивност. Понекад се као последица оваквог стања јавља потреба да се „побегне” из породице и остваре слобода и самосталност у неком другом виду заједнице (нпр. секте које се намећу као „алтернативна породица”, а у ствари су, најчешће, негација породице)¹⁷.

Наведени изазови су само део реалности са којом се може суочити савремена породица, при чему је јасно да поменути проблеми представљају факторе који, дестабилизујући савремену породицу, уједно стварају и проблем квалитетног функционисања читавог друштва. Упркос томе, очекује се да породица и даље буде заштићени облик заједничког живљења људи и темељна структура друштва, као и емоционално уточиште за сваког појединца¹⁸, што покреће очекивање да се стање и односи у породици могу и морају унапређивати, првенствено тако што ће друштво развити адекватне механизме и институције које би потпомогле процес рехабилитације и стабилизације савремене породице. Упоредо са стратегијом оснаживања породице треба да иде и стратегија развоја културе родитељства, тј. процес унапређења родитељских компетенција које би им помогле да што успешније обављају васпитну функцију.

¹⁷ Ivan Šijaković, „Kuda ide savremena porodica”. *Zbornik društveno-humanističkih nauka*, 5–6: 237–255. Književna zadruga, Banja Luka 2004.

¹⁸ Vlado Puljiz, „Socijalna politika i obitelj”. *Revija za socijalnu politiku*, 1(3): 237–244.

Култура родитељства – од традиционалног ка партнерском родитељству

Током историје мењала се представа о родитељству. По традиционалном схватању, бити родитељ је улога која је, у односу на све друге улоге, највише вреднована, а подразумевала је постављање јасних правила о интеракцији између родитеља и деце, те интеракцији између браће и сестара. Притом, мајке и очеви су своје улоге прихватили у контексту породице порекла, трансгенерацијским преносом етичких оквира који су регулисали однос родитељ-дете¹⁹. У том оквиру родитељство се доминантно поистовећује с мајчинством, које је, за разлику од очинства, биолошки утемељено и због тога нераздвојан део жениног идентитета. Очеви своју родитељску улогу углавном испуњавају преко материјалне и психолошке подршке жени/мајци, или кроз специфичан допринос путем игре и разговора²⁰. За разлику од традиционалног схватања, савремени кородитељски однос се схвата као *равноправно родитељско партнерство*²¹, које има следеће бенефите:

- Превазилажење традиционалних социјалних притисака, тј. родно подељених улога и уврежених стереотипа о очинству и мајчинству. Равноправно родитељство омогућава родитељима да свакодневним договором, заједнички и флексибилно одлучују о подели дужности и послова око деце, с децом, и због деце. Полази се од начела сврсисходности, економичности и правичности расподеле напора и временских ресурса, а не од начела

¹⁹ Biljana Bodroški Spariosu, Mirjana Senić Ružić, „Savremena kultura roditeljstva: pedagoške implikacije”. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 52(1): 7–39.

²⁰ Mira Čudina-Obradović, Josip Obradović, *Psihologija braka i obitelji*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2006.

²¹ Deutsch, 2001, према: Čudina-Obradović i Obradović, 2006.

„мушких” и „женских” послова, односно „мајчиних” и „очевих” задатака.

- Стварање позитивне породичне климе, посебно када је реч о периоду преласка из почетне породице у фазу породице са дететом. Равноправно родитељство омогућава да се превазиђу одређене потешкоће које настају као резултат преоптерећености мајке или недовољне укључености оца, те неадекватне поделе родитељских дужности. Уколико се оба родитеља равноправно укључе у васпитање и одгајање деце долази до позитивног доживљаја родитељства код оба родитеља, јер ће мајка осећати задовољство због подршке и учествовања мужа, док се муж неће осећати искључен, сувишан и невешт у обављању родитељске улоге.

У складу са наведеним, савремено схватање родитељства све више се везује за појам *култура родитељства* у чијем фокусу се налази *родитељска компетенција*. Фокус се помера са васпитања које је у функцији друштвеног система вредности ка васпитању које је у функцији развоја индивидуе, што подразумева и индивидуалну одговорност родитеља. Из угла оваквог приступа родитељству, педагошки респонзиван родитељ треба да обезбеди услове за оптималан развој детета, што подразумева и стално унапређивање знања и вештина родитеља. Такође, очекује се да родитељи развију и неку врсту сталне будности и осетљивости за могуће ризике и пропусте. Све више се говори и о концепту позитивног родитељства који се темељи на четири врсте родитељских активности: подржавајућа брига, постављање јасних граница и стандарда дечјег понашања, признавање и поштовање дечјег искуства и оснаживање²².

²² Biljana Bodroški Spariosu, Mirjana Senić Ružić, „Savremena kultura roditeljstva: pedagoške implikacije”. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*,

Упркос општеприхваћеном моделу савременог родитељства, присутна су и одређена критичка становишта која истичу да је овај савремени тренд превише усмерен на дијадни однос родитељ-дете и васпитање које је усмерено на пожељне развојне исходе деце. Сматрају да се на тај начин занемарују вишегенерацијски однос и значај породичног васпитања за увођење деце у свет културних вредности. Указује се на потенцијалну опасност да се у оваквој савременој култури родитељства, која се базира на експертским знањима и научним истраживањима о пожељним развојним исходима за дете, изгуби педагошка перспектива односа родитељ-дете, која, поред осетљивости за развојне потребе детета, захтева и посебан ниво личне укључености родитеља. Критике се такође односе на пренаглашену тежњу ка идеалу „срећно дете”, јер то може да има за последицу занемаривање негативних емоција, које могу бити веома значајне за суочавање деце са реалним животом и учење стратегија за њихово превладавање у даљем животу²³. Укратко, овакав критички приступ не спори значај компетентног родитељства за добробит деце, али тежи да истакне да је родитељство нераскидиво повезано са ширим друштвеним окружењем, те да су се различите друштвено-економске промене неминовно одразиле на доживљај и квалитет родитељства и родитељско понашање. Све ово је донело многобројне изазове за адекватно обављање родитељске улоге, што је условило појаву одређених противречности савременог родитељства²⁴:

52(1): 7–39; Slađana Zuković, Dušica Stojadinović, “Applying Positive Discipline in School and Adolescents’ Self-esteem”. *International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education* (IJCRSEE), 9(1): 1–11.

²³ Biljana Bodroški Spariosu, Mirjana Senić Ružić, „Savremena kultura roditeljstva: pedagoške implikacije”. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 52(1): 7–39.

²⁴ Anđelka Milić, *Sociologija porodice. Kritika i izazovi*. Čigoja Štampa, Beograd 2007.

1) Родитељство између моћи и беспомоћности – родитељи с једне стране осећају велику одговорност и свесни су сопствене моћи утицаја на дететов развој, али, с друге стране, затрпани су препорукама, саветима, упутствима и процедурама, те долази до осећаја беспомоћности због суочавања са захтевима различитих друштвених агенаса.

2) Родитељство између индивидуализације и професионализације – иако родитељи желе да кроз своју улогу доживе властиту самореализацију и задовољство (родитељство као „животни пројекат”), чињеница је да у одгајању деце истовремено учествује читав мрежа социјалних институција (школа, здравство, црква, социјалне институције, масовни медији...). Утицај таквих спољашњих фактора доводи до тзв. „професионализације” родитељске улоге, јер се очекује да родитељи испуне одређена друштвена очекивања и захтеве за своју родитељску праксу.

3) Родитељство између репресије и толеранције – у складу са наведеним спољашњим утицајима, родитељи се могу наћи у дилеми како да помире очекивања која се постављају пред њих од стране стручњака са неким сопственим уверењима о начину на који треба да васпитавају своју децу. Код родитеља код којих се појаве такве дилеме може се јавити и осећај кривице да своју улогу не обављају на адекватан начин.

4) Родитељство између романтичне идеологије самоостварења и жртвовања – јавља се као последица конфликта између очекивања и реалних могућности родитеља, што може довести до напетог односа према деци, тензија и сукоба у породици. Овакво стање је посебно присутно уколико родитељи имају предимензионирану слику о својој улози (нпр. породицу схватају као једино аутономну за васпитање деце), или уколико су професионално преоптерећени па тешко усклађују родитељске и друге обавезе.

Наведене противречности могу имати различите ефекте на доживљај и квалитет родитељства – од остајања на традиционалном моделу (у којем мајка преузима највећи део одговорности), преко прихватања симетричног модела (који подразумева родитељско партнерство), до крајњег одбацавања родитељства као животног стила (у смислу самачког живота или живота пара без деце). У сваком случају, чињеница је да се родитељи често налазе пред многобројним изазовима да на адекватан начин остваре своју улогу, што у значајној мери може да осујети родитељско понашање, а самим тим и ефекте родитељства на развој деце. С друге стране, родитеље треба посматрати као огроман друштвени потенцијал јер је њихова улога у развоју младих незамењива. Зато је важно да идеја о стратегији оснаживања савремене породице буде национални императив који ће бити подржан од стране различитих актера друштвеног живота, а посебно од стране професионалаца у области васпитања и образовања.

Значај ефикасне сарадње између породице и институција организованог васпитања и образовања

Успостављање сарадње између породице и институција организованог васпитања и образовања се у свим земљама наглашава као императив образовне и националне политике, а почива на становишту да су то два кључна развојна окружења, која не могу на адекватан начин самостално да функционишу без помоћи и ангажмана друге стране²⁵. Овакав став заснован је на многобројним теоријским и истраживачким

²⁵ Maurice J. Elias, Keli Bryan, Evanthia N. Patrikakou, & Roger Weissberg, "Challenges in Creating Effective Home-School Partnerships in Adolescence: Promising Paths for Collaboration". *The School Community Journal*, 13(1): 133–153; Adila Pašalić Kreso, *Koordinate obiteljskog odgoja*, Filozofski fakultet, Sarajevo 2012; Slađana Zuković, *Savetodavni rad u institucijama*

студијама које указују на позитивне ефекте сарадње породице и васпитно-образовне установе на развој, учење и напредовање деце/ученика (брже напредовање и бољи школски успех, виши ниво самопоуздања и самопоштовања, мање проблема у понашању, итд.)²⁶. С друге стране, стање у пракси показује да се реализација идеје о сарадњи са породицом често своди на традиционалне облике рада са родитељима (родитељски састанци, индивидуални разговори – тзв. отворена врата за родитеље), те на повремене (углавном ритуалне и прописане) заједничке активности са родитељима. Разлог оваквог стања је могуће тражити у концептуалној разноликости схватања улоге и функција породичног система и система јавног васпитања и образовања, која се кретала од *присјуйа паралелних система* (породица и вртић/школа су два одвојена система различитог делокруга и функција – професионалци преузимају одговорност за образовање, а родитељи су одговорни за васпитање), преко *присјуйа гојуне* (јавно образовање се посматра као допуна породичном васпитању – професионалац се поставља као експерт који одређује шта су потребе породице и детета, а од родитеља као прописаног сарадника се очекује да буде учесник у активностима које професионалац процени да су потребне породици) до *присјуйа њодришке* (породица и васпитно-образовне установе имају преклапајуће сфере утицаја које чине поље њихове узамне подршке²⁷. Јасно је да је трећи приступ најпожељнији,

vaspitanja i obrazovanja – teorijski i praktični aspekti, Filozofski fakultet, Novi Sad 2018.

²⁶ Chandler Barbour, Nita Barbour & Patricia Scully, *Families, Schools and Communities. Building Partnerships for Educating Children* (3th. edition), Pearson Education, New Jersey 2005; Kay Wright & Dolores A. Stegelin, *Building School and Community Partnerships Through Parent Involvement* (2nd edition), Pearson Education, New Jersey 2003.

²⁷ Dragana Pavlović Breneselović, *Od prirodnih neprijatelja do partnera – sistemski pristup odnosu porodice i javnog vaspitanja*, Filozofski fakultet, Beograd 2012, 119–130.

јер се темељи на концепту партнерства који подразумева да породица има капацитете да буде агенс промене и развоја.

Поменуте концептуалне различитости условљавају и појаву различитих модела повезивања породице и образовне установе: *асимилацијски модел* – наликује на уговорни однос на релацији „пружатељ-прималац” (школа пружа образовне услуге и поставља услове сарадње); *ујрављачки модел* – заснива се на јасној структури повезивања (школа је задужена за образовне услуге, а родитељи су заступници интереса деце и кућни учитељи); *модел укључености* – родитељи су део школе, укључени су у живот и рад установе (иако имају различите улоге, родитељи и професионалци деле заједничке вредности); *коалицијски модел* – модел свеобухватног партнерства који максимално промовише значај интеграције породице, образовне установе и локалне заједнице у раду установе (тзв. школе без зидова)²⁸.

На основу приказаних модела сарадње, а с обзиром на савремене трендове у креирању образовне политике везане за унапређење квалитета система васпитања и образовања, неспорно је да васпитно-образовна установа треба да тежи да однос са породицом заснује на приступу подршке и моделу свеобухватног партнерства. Међутим, неспорна је и чињеница да оваква тежња подразумева заокрет у начину размишљања о родитељима, њиховој улози и могућностима родитељског укључивања (ангажовања), тј. промену од клијентског и компензаторског односа ка односу комплементарности и кооперативности²⁹. Притом је важно да се партнерство по-

²⁸ Smrekar, Cohen-Vogel & Lee, 2010, према: Maja Ljubetić, *Od suradnje do partnerstva obitelji, odgojno-obrazovne ustanove i zajednice*, Element, Zagreb 2014.

²⁹ Slađana Zuković, „Partnerstvo porodice, škole i zajednice – teorijski i praktični aspekti”. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, XXXVIII(2): 55–68.

сматра као динамичан процес, као „уметност” развијања позитивног односа³⁰ која захтева прихватање следећих ставова³¹:

- породица је константа у дететовом животу – родитељи/старатељи најбоље препознају потребе детета,
- родитељима треба пружити прилику да јавно дискутују о различитим питањима за која сматрају да су од интереса за развој и напредовање њихове деце,
- породица и васпитно-образовна установа деле заједнички циљ – помоћ и подршка деци/ученицима да максимално развију своје потенцијале и да се на адекватан начин припреме за различите улоге,
- квалитет бриге о деци/ученицима у великој мери се огледа у начину на који васпитно-образовна установа брине о њиховим породицама,
- атмосфера добродошлице је круцијална за активно укључивање родитеља,
- партнерство са породицом и активно укључивање родитеља у школе није догађај, него динамичан мултидимензионалан процес и стално мењајућа интеракција.

Како би партнерски однос између породичног и система васпитања и образовања био суштински и свеобухватан, а не формалан и партикуларан, потребно је унапредити квалитет самих односа, односно превазићи контекстуалну асиметрију (асиметрија у статусној моћи) и експертизну асиметрију (асиметрија лаичког наспрам експертског знања). То је могуће постићи кроз промену структуре моћи (од моћи над другима у моћ са другима), кроз дијалог и поверење, као и кроз родитељско укључивање које се темељи на позваности³². На тај

³⁰ Mirko Lukaš i Senka Gazibara, „Modaliteti suradničkih odnosa školskog pedagoga i roditelja”. *Život i škola*, 24(2): 210–229.

³¹ Slađana Zuković, *Savetodavni rad u institucijama vaspitanja i obrazovanja – teorijski i praktični aspekti*, Filozofski fakultet, Novi Sad 2018.

³² Dragana Pavlović Breneselović, *Od prirodnih neprijatelja do partnera – sistemski pristup odnosu porodice i javnog vaspitanja*, Filozofski fakultet,

начин се омогућава да породични систем и систем васпитања и образовања буду један другоме ослонац за пружање помоћи и подршке, те да оба система буду извор знања и експертизе.

На темељу оваквог приступа настали су различити модели и програми активног укључивања родитеља, чија се суштина огледа у тежњи да приступ „одвојене одговорности” буде промењен у приступ „подељене одговорности”, те да се оствари однос колаборације (узајамно уважавање знања и вештина, отворена и двосмерна размена информација, заједничко договарање циљева и доношење одлука)³³. Резултати многобројних истраживања³⁴ показали су да висок ниво учешћа и ангажовања родитеља у процесу васпитања и образовања позитивно корелира са побољшаним академским перформансама ученика, вишим нивоом школског успеха, позитивнијим ставовима ученика према школи, вишим нивоом њихових образовних аспирација, бољим социјалним вештинама итд.

Поред многобројних ефеката за достизање образовних циљева, висок ниво родитељске укључености омогућава да родитељи буду и у породици и у васпитно-образовној установи укључени на начин који ће обезбедити и реализовање породичних циљева, што повратно опет доприноси подизању квалитета васпитања и образовања³⁵. Студије које се баве сарадњом родитељ-професионалац и њиховим партнерским

Beograd 2012, 119–130; Slađana Zuković, „Partnerstvo porodice, škole i zajednice – teorijski i praktični aspekti”, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, XXXVIII(2): 55–68.

³³ Adams S. Kimberly & Sandra L. Christenson, “Trust and the Family – School Relationship Examination of Parent–Teacher Differences in Elementary and Secondary Grades”. *Journal of School Psychology*, 38(5): 477–497.

³⁴ Slađana Zuković, *Savetodavni rad u institucijama vaspitanja i obrazovanja – teorijski i praktični aspekti*, Filozofski fakultet, Novi Sad 2018.

³⁵ Joyce L. Epstein & Karen Clark Salinas, “Partnering with families and communities”. *Educational Leadership*, 61(8): 12–19; Kay Wright & Dolores

односом³⁶ указују на потенцијале различитих модела и програма усмерених на развој и оснаживање породичног контекста из којег деца/млади потичу. Већина таквих програма подразумева активно учешће и деце и родитеља, као и укључивање родитеља у групне радионице са другим родитељима ради јачања родитељских компетенција. Васпитно-образовна установа је често носилац таквих програма који се реализују кроз тзв. школе за родитеље и саветовалишта специјално усмерена на стручну саветодавну помоћ и подршку родитељима, уважавајући породичне специфичности, а у складу са тим и примену различитих облика, метода и садржаја рада. Саветодавни рад са родитељима и подршка породици се, такође, често реализују и ван васпитно-образовних институција кроз тзв. програме засноване у заједници, а у којима васпитно-образовна установа представља део мреже подршке намењене породици и деци³⁷.

Посебно се акцентује *важност* модела *превенцијивне* *подршке*, при чему приступи превенцији могу бити: универзални – програми за превенцију ризичних фактора који могу захватити ширу популацију деце и породица; селективни – програми за децу и породице који се већ налазе у одређеном ризику или који су већ показали неку врсту ризичног понашања; индиковани – програми за ону децу и породице

A. Stegelin, *Building School and Community Partnerships Through Parent Involvement* (2nd edition), Pearson Education, New Jersey 2003.

³⁶ Christian Dagenais, Jean Begin, Camil Bouchard & Daniel Fortin, "Impact of intensive family support programs: a synthesis of evaluation studies". *Children and Youth Services Review*, 26: 249–263; Dragana Pavlović Breneselović, *Od prirodnih neprijatelja do partnera – sistemski pristup odnosu porodice i javnog vaspitanja*, Filozofski fakultet, Beograd 2012, 119–130; Susan J. Wells & Tamara Fuller, *Elements of best practice in family centered services*. University of Illinois at Urbana – Champaign School of Social Work, Urbana, IL 2000.

³⁷ Slađana Zuković, *Savetodavni rad u institucijama vaspitanja i obrazovanja – teorijski i praktični aspekti*, Filozofski fakultet, Novi Sad 2018.

који су идентификовани као високо ризични, тј. који показују јасне знаке делинквентног или антисоцијалног понашања³⁸. Као најефективнији програми на сва три нивоа превентивног деловања показали су се они програми који су усмерени ка унапређивању вештина родитељства и породичних односа. Евалуативне стратегије које су потврдиле ефикасност оваквих програма³⁹ импликују потребу да се образовни ресурси на различитим нивоима усмере управо према породици, јер се на тај начин постижу дуготрајнији и одрживији ефекти и на нивоу општег националног развоја.

Закључак

Иако наведени проблеми и изазови наводе на утисак да је у данашње време све теже остварити идеал складних и толерантних породичних односа, стручњаци истичу оптимистична становишта о будућности породице, наглашавају да ће породица и даље остати прва школа љубави и заједништва, коју ни једна друга установа не може адекватно замени-ти и надокнадити. Такође се истиче да будућност породице не треба посматрати као линеарну пројекцију садашњости, него као динамички процес који у себе укључује промену концепта породичног развоја, али и промену свести о значају и важности тог развоја⁴⁰. Зато је важно да, поред указивања

³⁸ Martina Ferić, „Preventivne intervencije usmjerene prema obitelji – pregled programa”, *Kriminologija i socijalna integracija*, 10(1): 1–11; Vesna Žunić-Pavlović & Marina Kovačević-Lepojević, *Prevencija i tretman poremećaja ponašanja*. Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd 2010.

³⁹ Christian Dagenais, Jean Begin, Camil Bouchard & Daniel Fortin, “Impact of intensive family support programs: a synthesis of evaluation studies”. *Children and Youth Services Review*, 26: 249–263; Susan J. Wells & Tamara Fuller, *Elements of best practice in family centered services*, University of Illinois at Urbana – Champaign School of Social Work, Urbana, IL 2000.

⁴⁰ Slađana Zuković, *Porodica kao sistem – funkcionalnost i resursi osnaživanja*. Savez pedagoških društava Srbije, Novi Sad 2012.

на проблеме породичног живота и могућности њиховог превазилажења, значајна пажња буде усмерена и на примере добре праксе у савременом породичном животу, тј. да се што више истичу породичне снаге и ресурси који би могли бити кључни ослонац и општег друштвеног напретка. При том је битно имати у виду да било који систем подршке породици не треба да буде реализован ЗА породице, него СА породицама, те да се апострофира оно што породица добро ради. Дакле, *йрелазак са сајледавања йородице из уїла дефцициѿа ка сајледавању снаја йородице* је најбољи пут ка томе да породица постане образовни и национални ресурс.

Prof. SLAĐANA ZUKOVIĆ, PhD
University of Novi Sad
Faculty of Philosophy
Department of Pedagogy
E-mail: sladjana.zukovic@ff.uns.ac.rs

FAMILY AS A NATIONAL AND EDUCATIONAL RESOURCE

SUMMARY: This paper starts out with the question: How to make the family a national and an educational resource? In that context, the emphasis is on raising awareness about the importance of strengthening a family system. This is a key step that could lead to the institution of family being an actual resource to society. Family throughout history has always been affected by the broader context; however, the modern family faces great challenges in adequately responding to varying conditions of life, while simultaneously fulfilling all the expected functions and roles within the family. Therefore, the first part of this paper explains different phenomena that can potentially destabilize the modern family. This destabilization inevitably affects the functioning of the entire society. The second part of the paper

discusses the parenting culture concept which mainly focuses on parental competence. Certain criticisms are stated here which, without disputing the value of competent parenting, indicate the potential risks of the modern parenting model while emphasizing the importance of a developed system of public care for families. Considering the fact that educational institutions have a crucial role in this process, the third part of the paper aimed at understanding the possibility that the family and the educational system become a support to one another, and that the both systems become a source of knowledge and expertise. It is concluded that such an approach requires a transition in perceptions of modern family – a shift from a deficit perspective to perceiving the family strengths. Moreover, it is stated that this is the best way to make the family an educational and a national resource.

KEYWORDS: family, parenting culture, educational institutions, national politics, partnership concept